Paragi Beáta

„Ugye, hogy a helyzet fokozódik a Közel-Keleten…?”

CSICSMANN LÁSZLÓ: *Iszlám és demokrácia a Közel-Keleten és Észak-Afrikában*

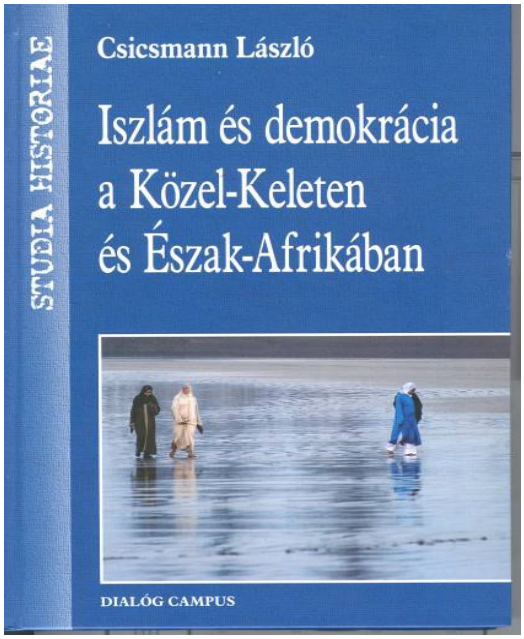
„A demokráciát az ember igazságérzete teszi lehetségessé, ám szükségességét az ember igazságtalanságra való hajlama indokolja.”(„Man's capacity for justice makes democracy possible, but man's inclination to injustice makes democracy necessary.” – Reinhold Niebuhr, 1892–1971)

… idézte fel Najat Shamil Ali azt a kérdést, amellyel sokszor még napjainkban is köszöntik egymást Csicsmann Lászlóval, az *Iszlám és demokrácia a Közel-Keleten és Észak-Afrikában* c. néhány hete megjelent monográfia szerzőjével. A Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Tanulmányok Intézetében 2008. december 8-án megrendezett könyvbemutató szokatlan érdeklődést vonzott.

A monográfiát bemutatását Rostoványi Zsolt, a könyv szerzőjének korábbi témavezetője és tanára, jelenlegi kollégája mutatta be, majd őt követte Nagyné Rózsa Erzsébet (Magyar Külügyi Intézet) és Najat Samil Ali (BCE, Nemzetközi Tanulmányok Intézet) hozzászólása. Mindhárman tanúi voltak Csicsmann László szakmai előmenetelének, és mindhárman nélkülözhetetlen segítséget nyújtottak abban, hogy a kötet alapjául szolgáló doktori disszertáció elkészült. Rostoványi Zsolt azon meggyőződését, hogy Közel-Kelettel és iszlám világgal kapcsolatban hitelesen csak olyanok képesek publikálni, akik hosszú éveket töltöttek a térség megismerésével, több ezer oldalt olvastak a témában és a tudományos módszertan követelményének megfelelően támasztják alá gondolataikat, alighanem osztották a bemutatón megjelentek is.

A tágabb Közel-Kelet térségével foglalkozó – a szerzőt és munkáját megjelenésükkel és kérdéseikkel megtisztelő – érdeklődők között jelen volt Gazdik Gyula (ELTE, TÁTK, Politikai és Nemzetközi Tanulmányok Intézet), Wagner Péter (Magyar Külügyi Intézet), Zalán Eszter (Népszabadság), Ablaka Gergely (ELTE Politikatudományi Intézet), Ferwagner Ákos (SZTE BTK, Újkori Egyetemes Történeti és Mediterrán Tanulmányok Tanszék), illetve kérdéseikkel a kialakuló vitához hozzájáruló kollégáink (Csizmadia Sándor, Kunos Béla) és doktorandusz-hallgatóink (Hudecz Gergely, Nyerges Kristóf) sokasága, valamint Katona Magda Afganisztán-szakértő.

A könyv…

Ha a szerző témával kapcsolatos szakmai motivációit vizsgáljuk, az első helyen említhető, hogy a Közel-Kelet és Észak-Afrika napjaink világpolitikájának legviharosabb térségeként került be – vagy került vissza – a közgondolkodásba. Az arab–izraeli kapcsolatok javulását, illetve az oslói békefolyamatot kísérő csökkenő érdeklődés a 2001. szeptember 11-i terrortámadásnak köszönhetően nőtt ismét látványosan. Ahmedinedzsád iráni elnök Holocaust-tagadó kijelentései, az iraki robbantásos merényletek és az izraeli–palesztin konfliktus 2000 ősze óta jellemző minden-

napjai felborzolják a kedélyeket a nyugati világban. George W. Bush elnök 2001-ben a közel-keleti problémák megoldásaként a régió demokratikus átrendezését szorgalmazta. A részben helyszíni kutatásokon alapuló munka a nemzetközi kapcsolatok interdiszciplináris eszköztárának segítségével nyújt betekintést az elmúlt évszázad legviharosabb régiójának politikai folyamataiba, valamint igyekszik megvilágítani a közel-keleti és észak-afrikai országok modern politikai berendezkedésének hagyományos gyökereit is. A kötet elsősorban a demokratizálódás belső feltételrendszerével foglalkozik, és megkísérli összefoglalni a 20 vizsgált ország politikai fejlődése közötti hasonlóságokat és különbségeket. Ezen belül kitér azon karizmatikus vezetők szerepére is, akik évtizedeken át emberek millióit mozgósították az utcákon.

A szerző elsősorban azon kérdésekre kívánt választ keresni kutatása során, hogy az 1990-es években látványosan világméretűvé váló demokratizálódási hullám miért kerülte el a térséget, és milyen esélyei vannak a Bush-adminisztráció által meghirdetett közel-keleti demokrácia-exportnak. Külön fejezet szól a neokonzervatív amerikai külpolitikának a Közel-Kelet demokratikus átalakítását zászlajára tűző kísérletéről. Ennek kapcsán mutat rá az amerikai külpolitikának az iszlámmal és a Közel-Kelettel kapcsolatos egysíkú, téves felfogására, amelynek kritikátlan ismételgetése érezhetően befolyásolja a média többnyire kétperces riportjaival elégedett hazai közvélemény térséggel kapcsolatos tájékozottságát is.

A könyvbemutató Rostoványi Zsolt ismertetésével kezdődött, amely lényegében borítékolta a kötet szellemiségét is: bár a térségben nagyon nagy szükség van a demokratikus gondolkodás és politikai berendezkedés meggyökeresedésére, kívülről erőltetve egyiket sem lehet meghonosítani. Nem azért, mintha a demokrácia ellentétes lenne a térségben élők adottságaival, hanem mert az erőszakos terjesztés és a létező belső társadalmi, politikai összefüggések könnyen feloldhatatlan ellenmondásba keveredhetnek egymással.

Amint azt Csicsmann László is hangsúlyozta, a könyv inkább kezdete egy hosszú kutatási folyamatnak, mint vége. Az egymást követő események aktualitása igazolja, hogy a választott téma nem lezárható és inkább politikatudományi, illetve (politikai) gazdaságtani szempontból és módszerekkel megérthető, mint történészi eszközökkel elemezhető. A mumbai terrortámadás – vagy Izrael jelenlegi Gáza-övezetben zajló hadművelete, illetve az azt kiváltó Hamász szerepvállalása – egyaránt ékes bizonyítékai annak, hogy a térségben a demokratikus játékszabályokat meglehetősen szelektíven alkalmazzák. Ennek oka nem csupán a szereplők céljaiban és világnézetében keresendők, hanem olyan objektív akadályokban is, amely a demokrácia definiálásának nehézségeiben ragadhatóak meg. Ez utóbbi terén – ahogy a kötet első fejezete is érzékelteti – Nyugaton is nagy viták voltak és vannak. Az ellentmondásos vagy pontatlan fogalomhasználat könnyen oda vezethet, hogy a térséghez óvatlanul közelítő szemlélő olyasvalamit kér számon a szóban forgó Kelet társadalmain, amelyet a demokratikus hagyományaira oly büszke Nyugat maga sem képes teljesíteni. Reális problémákat vet fel a kifejezés – demokrácia – politikai célok szolgálatába történő állítása is, amennyiben közeli történelmi példák bizonyítják, hogy a Szovjetunió egymást követő politikai vezetése is lelkes demokrácia-építők voltak világszerte. Ami az aktuális trendeket illeti, közvélemény-kutatási adatok sokasága idézhető – akár arra a célra, hogy alátámassza, a térségben élők képesek demokratikus keretek között élni és gondolkodni, akár az ellenkezőjére. A kutatási eredményekből kétségtelenül

kiderült, hogy Közel-Kelet és Észak-Afrika lakosságának nagy része meglehetősen szkeptikusan tekint az Egyesült Államok vezette Nyugat demokrácia-építő projektjére. Az iszlám civilizációhoz tartozó válaszadók többsége kellő realitásérzékről téve bizonyságot nem hiszi, hogy országaik politikai berendezkedése akkor is érdekes lenne a Nyugat számára, ha a változások elérése – szimbolizálja azt akár Szaddám Huszein rendszerének megdöntését követően Irak újjáépítése, akár Afganisztán stabilizálása – ellentétes lenne annak érdekeivel. A Nyugat által több esetben, pl. a 2006-os palesztin parlamenti választások eredményének ismeretében, alkalmazott kettős mérce felismerése azonban nem jelenti azt, hogy a szélsőségesen radikálisok komoly támogatói bázissal bírnának. A különféle felmérések általában 7 és 10 százalék közé teszik a terrorizmust támogatók arányát és az utóbbi években egyre csökkenő tendenciát dokumentálnak.

Arra, hogy valódi demokráciák – az e téren egyébként sokat támadott Izrael és Törökország kivételével – nincsenek a Közel-Keleten, a kötet II–IV. fejezeteiben felvázolt bonyolult összefüggésrendszer kínál magyarázatot. Csicsmann László fontosnak tartja hangsúlyozni, hogy nem az iszlám vallás vagy civilizáció jelenti a fő problémát, hiszen annak nincs egyetlen, dogmatikus, tiszta változata, amelyből levezethető lenne a demokráciára való képtelenség vagy az azzal való civilizációs összeférhetetlenség. Sokkal erősebb magyarázó változónak kell tekinteni a társadalmi berendezkedés azon sajátosságait, amelyek – a nyugati értékek globalizáció révén történő rohamos terjedése ellenére is – képesek megvédeni az egyes családokon belül, illetve családtagok között létező csoportszolidaritást. A (premodern) társadalmi kötődések megléte az egyes politikai folyamatokat, akár alkotmány-módosítást, akár például országos választások kimenetlét, olyan mértékben tudja befolyásolni, amely nyugati fejjel elképzelhetetlen.

Az előbbiekkel függ össze „gyönyörű képességünk a rend” – esetünkben a szekuláris, piaci mechanizmusokat támogató (nemzet)állam – megvalósulása. Észak-Afrika és a Közel-Kelet XX. századi története világosan bizonyítja, hogy nemhogy a politikai berendezkedés minősége, de annak külső keretrendszere, az állam, maga is olyan importált politikai kategória, amelynek működése és működtetése – választások ide vagy oda – szubsztanciális értelemben sok kívánnivalót hagy maga után. A térségbeli államoknak – amelyek jellemzően a demokrácia és diktatúra változatos egyvelegét kínálják – szinte kivétel nélkül olyan, a Nyugattal többé-kevésbé együttműködő politikai vezetése van, amelyik pontosan tudja, hogy meddig engedhetnek a demokrácia megvalósítása terén. Ha van a nyugati világ számára fontosabb érték a demokráciánál, az a „nemzetközi béke, biztonság és stabilitás fenntartása”. Márpedig erre hivatkozva számos térségbeli állam politikai elitje képes hatalma átmentésére. A valódi demokratizáció elmaradása, illetve a demokratikus eszmék térségbeli szükségességének agyonhangsúlyozása közötti képződő feszültség remek táptalajt kínál az iszlám fundamentalizmus számára, amely egyszerre irányul az adott államok politikai elitje és a Nyugat által vezérelt politikai és gazdasági folyamatok ellen.

A kötethez Najat Samil Ali és N. Rózsa Erzsébet fűzött további megjegyzéseket. Előbbi szerint a munka egyik fő érdeme a kiegyensúlyozott, objektív és nem mindenáron értékítéletet alkotni kívánó megközelítés, másik erőssége, hogy túl mer lépni – a napokban elhunyt – Samuel Huntington nevéhez köthető „civilizációk összecsapása” néven ismert, akár rasszistának is fel-

fogható, ám kétségtelenül piacképes elméleten.

N. Rózsa Erzsébet megközelítésében az igazság a vizsgált probléma esetében is valahol félúton helyezkedik el a két véglet – a Koránból levezethető demokratikus berendezkedés és az iszlám civilizációba tartozó területek demokráciára való tökéletes alkalmatlansága között. A demokrácia terjedése – terjesztése – olyan vitathatatlanul létező folyamat, amely az arab umma nemzetállamokra történő átstrukturálása óta jelen lévő feladvány jelent a térség lakói számára.

Ennek ellenére a magukat arab nemzethez tarozónak vallók fejében máig megvan (i) egyrészt az összetartozás tudat, amely megkülönbözteti őket modern történelmi fejlődésüket meghatározó európai kívülállóktól, (ii) másrészt annak ismerete, hogy eredetileg az iszlám is vallásként kezdte pályafutását és majd csak a későbbiekben lett belőle a politikumot is formálni képes erő. Hogy ez mennyiben másként történt, mint a vesztfáliai békeszerződéseket (1648) aláíró Német-Római Birodalom korabeli környezetében, azt világosan bizonyítja, hogy az istenhit és vallásgyakorlás letéteményesének számító (katolikushoz hasonló) olyan komplex egyházi intézményrendszer nem alakult ki, amelyet el lehetett volna választani a mindenkor létező politikai-hatalmi struktúráktól.

… és szerzője

Csicsmann László a Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem nemzetközi kapcsolatok szakán végzett. Ahogy kollégánk, Schenk Borbála könyvismertetőjében frappánsan összefoglalta „szenvedélyes világutazó, lelkes és lelkiismeretes fiatal tanár és remek elemző. Könyve – amely PhD-értekezésének bővített, aktualizált változata – példát adhat a doktorandusz-hallgatóknak: szisztematikus, alapos kutatásra épített, pontosan hivatkozott, a kényes kérdéseket is megfelelő távolságtartással kezelő munka, mely alapul szolgálhat a valódi érvekre épített, tartalmas szakmai vitákhoz.” Amellett, hogy a munkát jellemző tudományos igényesség ösztönzően hathat mindazok számára, akik kutatási eredményeik doktori értekezés formájába öntésén fáradoznak, gondolatébresztő olvasmányt kínál azoknak is, akik akár szakértőként, akár laikus olvasóként annál jobban szeretnék érteni a térségben zajló folyamatokat, mint ahogy annak közvetítésére a média képes. Ahogy N. Rózsa Erzsi találóan megfogalmazta a különböző számrendszerekben egyaránt értelmezhető az összeadás művelete – vagyis a 16 akkor is 16, ha első ránézésre nem egyértelmű, hogy a 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 20, 22, 24, 31, 100, 121 sorozat következő eleme miért 10000.

Csicsmann László: ***: Iszlám és demokrácia a Közel-Keleten és Észak-Afrikában.*** Budapest–Pécs, 2008. Dialóg-Campus. 272 old. ISBN: 978 963 7296 22 2